

Krila, predpasniki in pasovi v slovenskih ljudskih nošah

Marta Ložar

Krila

V naših nošah imamo bistveno razliko med krilom na pas ter krilom z modrcem, ki se pojavlja, razen izjem, vsako v svojem predelu slovenskega ozemlja. **Krilo na pas** je doma v območju bele noše, kakor imenujemo pokrajine, kjer je še do nedavna prevladovalo v noši belo, največ domače platno. Pokrajine, iz katerih so znani že po vseh dosegljivih virih številni oblačilni kosi iz drugobarnega blaga, imenujemo območje temne noše; le-to pozna **krilo z modrcem**.

I. Krila na pas so najpreprostejša v kroju in izdelavi. Taka so belokranjska in prekmurska krila, imenovana *róbača* pri Poljčicah, Viničankah in Adlešičankah; *robáča* v Poljanski dolini; *janka* in *kikla* v Prekmurju ter drugod v vzhodni Sloveniji.

V virih 19. stol. omenjajo avtorji iz Bele krajine (Navratil iz Metlike,¹ Kobe iz Semiča,² Heinko iz Krupe³) bela, navzdol nagubana platnena krila. Po konservativnem značaju belokranjske noše sodeč, se kroj teh kril iz prve polovice 19. stoletja ni bistveno razločeval od novejših. *Róbača* je bila narejena iz štirih pol platna, v pasu nagubana ter prišita na širok pas, *opleček*;⁴ na njem so bile našite naramnice, *oprte*,⁵ ali *ramenke*,⁶ da je *róbača* visela na ramenih. V zadnjem času so krila redko še opremljena z ramenkami in se navadno s trakom zavezujejo okoli pasu ali pa spenjajo s škabicami (Adlešiči, gl. op. 52). *Róbača* se je od pasu navzdol prosto gubala. Segala je do nožnih členkov (Adlešiči, Črnomelj; starejša so bila krajša). V novejšem času uporabljajo za *róbačo* mesto domačega platna *vales*, to je belo, kupljeno blago, »ki ima rede« (je progasto tkano). *Vales* uporabljajo v pokončni legi (sl. 3), da je *róbača* navzdol valovito, drobno nagubana. V Vinici imenujejo *vales* tudi nabiranc, *róbačo* iz njega pa nabiranko. Revnejše ženske v Adlešičih so kupovale *vales* le za »zadnji stan« (za zadnji del *róbače*), spredaj, kjer jo je pokrival predpasnik, pa je bilo všito domače platno.

Da so uporabljale *vales*, bi kazalo na to, da so v prejšnjih časih krila na podoben način gubale. Domačini iz Vinice vedo povedati, da so Belokranjice svojo obleko *grohale* (Pleteršnik), to je, da so z mokrim delom obleke po pranju udarjale po perilniku (prim. krišpanje, spodaj). Zguban del obleke so imenovale potem *zgrohanc*. Točnejših podatkov

¹ Navratil J., Kako so belim Kranjcam bili zatrti črni »repi«. N. 1879.

² Kobe, Beli Kranjci unkray hribov Gorjancev in Kočevarjev ob reki Kolpi od Metlike do Osolnic. N. 1847.

³ Heinko, Volkstrachten in Unterkrain. Carniolia 1842.

⁴ Sič A., Slovenske narodne noše. II. izdaja, Ljubljana 1927.

⁵ Glej op. 4.

⁶ Iz lastnih zapiskov.

o grohanju, n. pr. v katerih krajih je bilo v navadi, katere dele oblačila so grohali in v kateri smeri so bile gube, nimam.

V Poljanski dolini je bila robáča dolga 80—85 cm in široka »štiri platna« (štiri širine blaga). Spodaj je bila ozko zarobljena. V pasu je bila nabrana in prišita na dlan širok pas; gubice so bile nekaj pod pasom še enkrat prešite. S trakom na vsakem koncu pasu, ob zarezi zadaj, se je robáča križema okoli pasu spredaj zavezovala. Poljanke so robáčo pri pranju vodoravno nagubale, kriš pale. Za Poljansko dolino omenja to že leta 1849 Korban.⁷ Po Lokarju⁸ narede gube po vsakem pranju na nečkah. Iz Starega trga poroča domačin, da mokro robáčo pregnejo čez pol, da je zadnji del znotraj in udarjajo z njo po tleh, kamor so prej razprostrle rjuho. To delajo tako dolgo, da dobi mokro platno lepe drobne gube. Ko se robáča posuši, gube ostanejo (sl. 1).

Bela platnena, na pas narejena krila omenjajo viri iz krajev med Dravo in Muro. Še vse 19. stoletje so bila krila poleg rokavcev edino poletno oblačilo. Tako krilo imenujejo tu janka, velja pa naziv tudi za drugo oblačilo, krilo z modrcem.

Prekmurska bela platnena krila se v kroju od belokranjskih ne razločujejo.⁹ Praznične janke so narejene iz raznih vrst blaga, pogosto rdeče barve, a spadajo po kroju še vedno v tip kril na pas.

Nekak prehod od kril na pas h krilom z modrcem sta **krilo in životek**¹⁰ kot oblačilo med seboj ločenih delov. To vidimo jasno na akvarelu Korytkove zbirke (sl. 2). Po Povodnovih podatkih¹¹ nosijo Dolanke modra krila,¹² po Cafovih izvemo o Pesničarkah, da nosijo tudi modre suknene janke »jenke z rudečimi debelimi robi«. V teh poročilih se barva janke presenetljivo ujema z akvarelom in »rudeče robe« moremo istovetiti s širokimi progami, ki jih vidimo tudi na akvarelu pri krilu spodaj. Iz teh sličnosti med akva-

⁷ Korban I., Kratek ozir na Poljance. Slovenija 1849.

⁸ Lokar Janko, Iz Bele Krajine. C. II. 1911.

⁹ Novak V., Lan in njegovi izdelki. ČZN 1936; na krilo je našit »kolêir« (ovratnik) za dlan širok, zvezan z belimi trakovi, ki so bili lahko tudi s »tenki kónec se'tkani«. »Janke na grbe« so nosile ženske samo k maši.

¹⁰ V razpravi uporabljam ime krilo in životek za oblačilo, kjer sta to dva ločena dela obleke, a krilo z modrcem za oblačilo, ko sta ta dva dela v pasu sešita in sta torej eno oblačilo. Ob imenih životek ali modrc si običajno predstavljamo isto oblačilo, pa naj bo prišito h krilu ali ne. Ker predstavlja telovnik pri moški obleki samostojen del obleke, smatram ime životek za prikladno sličnemu ženskemu oblačilu. Po Pleteršniku bi za tako oblačilo rabili ime životec, vendar mi ni znano, kje je tako ime v rabi, razen na Krasu (gl. spodaj). Pleteršnik je zapisal o teh imenih sledeče:

modrc — das Mieder,

životek — ein kleiner Leib (dem. od život),

životec — 1. ein kleiner Leib, 2. das Leibchen, das Mieder (Kras, Erj.);

ž. na zadrg (Erj.),

telovnik — die Weste.

¹¹ Saria B., Narodopisno iz Simon Povodnovega dela »Bürgerliches Lesebuch«, E V in VI, 1933.

¹² Mautner-Geramb V., Steirisches Trachtenbuch. Bd. I, II. Graz 1932. — Po poročilu iz leta 1813 nosijo Dolanke modro volneno krilo, segajoče do kolen in čisto položeno v gube.

relom in poročili sklepam, da je akvarelist na sl. 2 upodobil nošo iz krajev med Dravo in Muro (pri Pesničarjih ali Dolancih), kjer so ženske oblačile h krilu tudi životek. S sličnim podatkom potrjuje to tudi domačin iz Spuhlje pri Ptujju (ženske so oblačile za praznjne dni k janki tudi mujderc).

Noša životkov je doma tudi v Prekmurju. Leta 1829 omenja Csaplovics, da nosijo ženske poleti kratke životke; za katere kraje velja to poročilo, ni znano. Fotografski posnetki novejšje prekmurske noše (sl. 4) pričajo, da oblačijo ženske temne životke k belim platnenim nošam (slične posnetke hrani tudi Etnografski muzej v Ljubljani). Po veliki podobnosti med žensko in moško nošo na kvarelu sl. 2 in posnetku sl. 4, bi bilo sklepati, da je na nošo životkov h krilom vplivala moška noša telovnikov.

Med viri o nošah srečujemo posamezne omembe o prislcu; to je samostojen del obleke, ki je deloma nadomeščal životek, pokrival je le prsi, okoli pasu ali hrbta so ga privezovali s trakovi (prim. sliko žene s slovensko-hrvatske meje pri Krapini v delu, navedenem pri op. 12, sl. 39). V krajih kjer sta krilo in životek ločena oblačilna dela, je tudi prislc bolj pogosten, tako v Ormožu (za praznike imajo čez prsi čeden »braduc«, leta 1813),¹³ v okolici Ptujja (rdeč prislc, leta 1822),¹⁴ pri Ščavničarkah in ženskah z Murskega polja («na nadrah» nosijo rdeče progasto blago¹⁵). Poročila omenjajo prislc tudi v drugih štajerskih krajih (Konjice 1812,¹⁶ Pohorje,¹⁷ Savinjska dolina,¹⁸ laški okraj¹⁹), vendar ni pri nas bistven del noše. Bolj pogosten je pri sosednjih nemških Štajerkah (Brustfleck, Brustlätz).

2. Krila z modrcem. Prvi, ki omenja z modrcem sešita krila, je Valvasor,²⁰ ki piše o Gorenjkah, da jim krilo sega visoko preko želodca, zato je modrc kratek; modrci so iz različnega navadnega blaga, enako tudi krila, vendar drugačne barve ali pa tudi samo iz črnega platna. Tako oblačilo opisuje tudi Rutar za Goriško iz 17. in 18. stoletja.²¹ Pogosto omenjajo krila z modrci iz raznih vrst blaga v prvi polovici 18. stoletja odpravščine in sezname hčera kranjskih svobodnikov.²² Jasnosti glede tega oblačila navedeni viri ne nudijo, vendar potrjujejo, da so v tem času nosile Slovenke k r i l o z m o d r c e m; dela oblačila, krilo in modrc, sta bila v pasu sešita in krojena iz dveh različnih tkanin.

a) Modrc. V slovenskih nošah prevladujejo modrci drugačne barve in iz drugačnega blaga kot krila. Po obliki so se v teku časa in po pokrajinah

¹³ Glej navedeno delo pri op. 12.

¹⁴ Glej navedeno delo pri op. 12.

¹⁵ Kunšič I., Doneski k zgodovini književne zveze med Čehi in Slovenci. Stanko Vraz in Pavel Jožef Šafařík. Zbornik SM 1899.

¹⁶ Glej navedeno delo pri op. 12.

¹⁷ Glej navedeno delo pri op. 12.

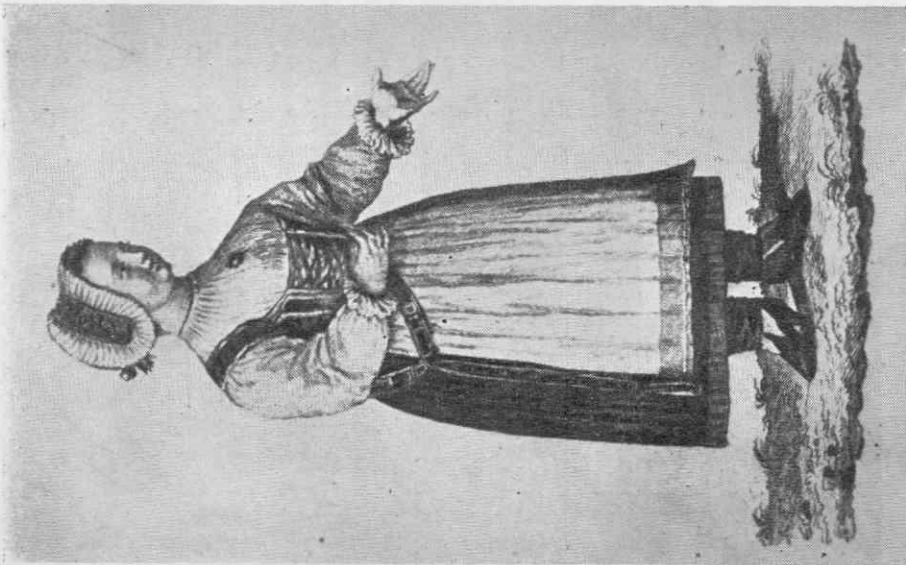
¹⁸ Pajk J., Noša Štajerskih Slovencev. Zora V, 1876. — svilnati nedrci, »kteri zadnjega dela niso imeli, nego so jih držali traki križem čez pleča«.

¹⁹ Fr. Kotnik, Narodna noša v laškem okraju. ND XIX, 1927, — »Prislc« s trakovi so nosile pod črn spenzer nekatere starejše ženske.

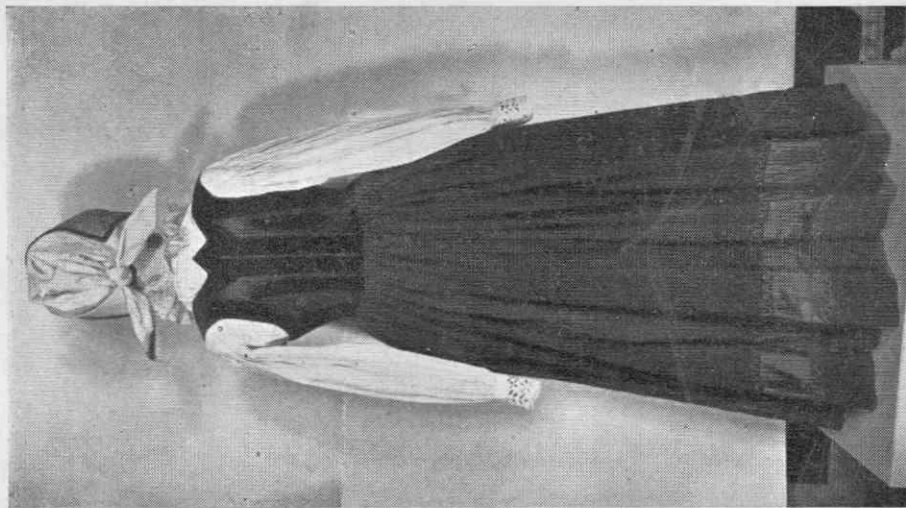
²⁰ Valvasor J. V., Die Ehre des Herzogthums Krain. Nürnberg, 1689, knj. II, VI.

²¹ Rutar S., Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska. Ljubljana 1896.

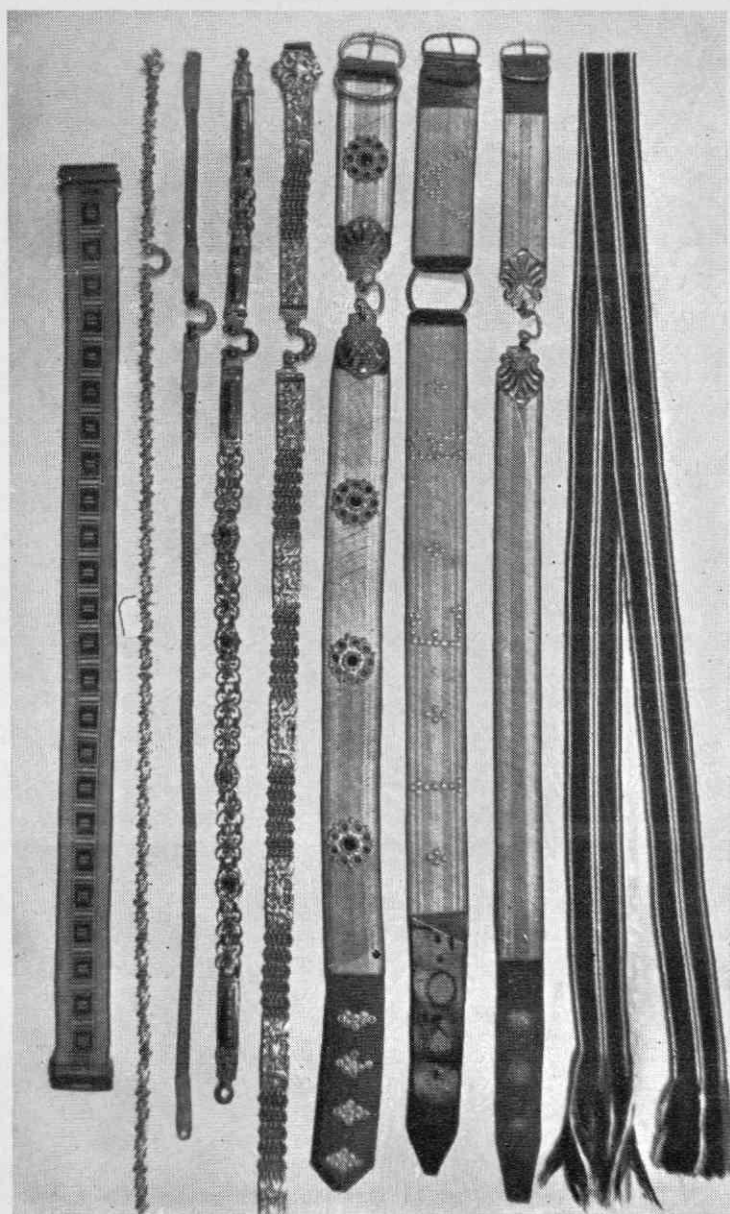
²² Polec J., Svobodniki na Kranjskem. Glasnik MDS, XVII, 1936.

15. Kranjica (po Hermannu, 1780)

16. Kriilo z modrcem iz gorenjskega kota Rateče—Planica (iz zbirke Etnografskega muzeja v Ljubljani)

17. Razni pasovi iz zbirke Etnografskega muzeja v Ljubljani
 (Od leve proti desni: belokranjski kupljeni pas, 4 sklepanci, 3 usnjeni pasovi,
 belokranjski tkani pas iz novejšega časa)

spreminjali v dolžini, manj ali bolj globokem vratnem izrezu, v načinu spenjanja spredaj na prsih ter po okrasu.

Konec 17. stoletja je bil kranjski ali gorenjski modrc zelo kratek (gl. zgoraj, str. 56); tako tudi na Goriškem. Do druge polovice 18. stoletja so se modrci nekaj podaljšali, segali so malo nad pas ali celo prav do pasu, kakor je sklepati iz upodobitev (votivne podobe in drugo); pri vratu spredaj in zadaj so bili precej visoko zaprti. Nasprotno ima Hermannova Kranjica²³ globlje na prsi izrezan modrc. Modrci, kakor jih sledimo vse od Valvasorja do začetka 19. stoletja, se spredaj niso stikali in so jih ženske na prsih vezale križema s trakci ali vrvicami ter jih bolj ali manj tesnile. Taki so bili modrci po vsem Kranjskem. Isto velja tudi za Goriško²⁴ (modrci se tesno prilegajo in imajo preko prsi trakove in pentlje). Deloma vidimo na prsih s trakovi prevezan modrc tudi pri Tržičanki iz začetka 19. stoletja. Če sklepam iz drugih potez, ki so skupne štajerski in kranjski noši, je moral biti tudi štajerski modrc podoben kranjskemu in zapadnoslovenskim. Težko si je ustvariti jasno sliko o koroških nošah iz 18. stoletja. Iz Hermannovega opisa bi bilo sklepati, da konec 18. stoletja Korošice (Ziljanke?) modrcna niso s trakci prevezovale, ko pravi, da modrc pri Korošici redko vidiš: »Nosijo le tako zvane životke, ki so podobni brezrokavnemu korzetu. So vitke in visoke postave in dokazujejo, da ni resnica, da bi lepo postavilo napravile samo trdo pretisnjene prsi (eine steife Schnurrbrust²⁵).« Leta 1791 pravi Hacquet o Ziljankah, da jim pokriva drobno naguban ovratnik velik del života in pobarvanega ali vezenega ali s trakovi okrašenega všivka na prsih (Brustlatz). Ta »Brustlatz« je morda podoben »prislcu« (gl. str. 56). Današnja ziljska ruta, ki jo zavezujejo preko prsi, se v načinu nošnje od »prislca« ne razločuje. Če je domneva pravilna, je bil ziljski modrc že konec 18. stoletja podoben današnjemu, oz. modrcu zadnjega časa ziljske noše, ki je njegova značilnost v tem, da je puščal ves prsni del prost (gl. sl. 8).

Če sledimo okrasu starejših modrccev, najdemo v odpravščinah kranjskih svobodnikov podatek, da so njih hčere nosile modrce, okrašene s čipkami. Takega primera kasneje ni več in je to gotovo le bolj meščanski način okraševanja. V drugi polovici 18. stoletja, brez dvoma tudi že prej, so bili na Kranjskem v navadi modrci, ki so imeli na robovih in šivih za okras našite trakove. Enaki modrci so bili tudi na Štajerskem: posebno lepo so razvidni pri ženskah na freskah na Sladki gori (sl. 5). Kasneje pravi tudi Pajk,²⁶ da je bil nekoč štajerski modrc tak, »kakor še na Kranjskem danes iz drugačnega blaga (kakor krilo!), posebno lepo obrobljen in okinčan«. Omeniti je še Hermannovo poročilo, da so modrci na Kranjskem »steifer«, kot na Štajerskem (ali velja to za Gornjo ali tudi za Spodnjo

²³ Hermann B. F., Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kärnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg und Bayern im Jahre 1780.

²⁴ Glej op. 21.

²⁵ Glej zbrano gradivo v delu M. Brejčeve, Slovenske narodne noše na Koroškem. E V 1932.

²⁶ Glej navedeno delo pri op. 18.

Štajersko, ni jasno); razumeti pa je iz tega poročila, da so bili kranjski modrci krepko podloženi.

O modrcih 19. stoletja nudijo viri jasnejšo sliko. Na Kranjskem so modrci, modrici (Gorenjsko) ostali v bistvu precej nespremenjeni v kroju in okrasu. V prvi polovici 19. stoletja vidimo le bogastvo variant v načinih izrezovanja pri vratu, oziroma na prsih, hrbtu ter v načinu okraševanja z našitki, običajno iz črnih, žametnih trakcev. V prvih desetletjih so prišli v navado modrci iz raznega brokata. V tem času so največ uporabljali brokat, pretkan z zlatimi in srebrnimi nitmi. Tudi Vodnik poje o »zlatem modrcu«. Modrci so bili precej kratki, kar moremo v tem času imeti za vpliv visokega prepasovanja v empirski dobi, še Vraz je videl v Podkorenu »mojdera« komaj pet prstov dolg, da so se ženske prepasovale ravno pod prsmi;²⁷ dalje je videl tudi Heinko na Dolenjskem, da je bil svilen modrc z zlatim vzorcem tako kratek, da so segale gube krila skoraj do pod pazduhe.²⁸

Modrci so se spenjali spredaj s škabicami (kaveljčki, glej op. 52), toda kakor kažejo nekateri primeri Goldensteinovih akvarelov, le spodaj, zgoraj pa je ostal modrc odprt in so bili tako beli rokavci še globlje vidni (sl. 6), vendar je bilo vzporedno s takim spenjanjem v navadi še tudi prevezovanje z vrstico (na Homcu še celo leta 1875²⁹).

V drugi polovici 19. stoletja so na Kranjskem še vedno uporabljali za modrce razne enobarvne in vzorčaste svile ter bombaževinaste tkanine, tudi zlati brokat je bil še v navadi. Izdelovali pa so že tudi modrce iz enakega blaga, kakor so bila krila. V času, ko so začeli splošno nositi pestre ovratne rute, niso prihajali modrci več toliko do izraza. Modrci so postali tudi daljši, okras iz našitih trakcev pa je ostal še vedno priljubljen (sl. 16: na črnem brokatnem modrcu so našiti široki žametni trakovi po starinskem načinu). Kranjskih modrcem se je ohranilo mnogo in so na splošno podloženi z debelim hodnim platnom.

Na slovenskem Štajerskem so še tudi v 19. stoletju nosile ženske krila, kjer so bili modrci iz drugačnega blaga (taki so se ponekod ohranili še do leta 1880), a tudi iz enakega. Po dolžini so bili modrci slični kranjskim. Tako pravi Pajk, da so nosile v Savinjski dolini (Braslovče) okoli l. 1820 do 1830 »nedrc«, ki ni presežal treh dlani«. O okrasu ne poroča iz tega časa noben opis. Kdaj so ženske na Štajerskem nehale okraševati svoje modrce s trakci, ne morem ugotoviti.

Ce primerjamo med seboj slovenske noše, opazimo povsod značilnost, to je, da se krilo in modrc v tvorivu in barvi razločujeta, razen pri nošah iz zadnjega časa (glej še zgoraj str. 56). Enako je bil tudi modrc v tržaški okolici ter na Koroškem iz drugačnega blaga kot krilo. Pri Tržačankah je bila navada, da so nosila dekleta svetlejšje modrce, a žene temnejše, navadno črne ali vijoličaste, vzorčaste s cvetličnim motivom.³⁰ Ziljski nidrc ali modrc (sl. 8) je navadno narejen iz črnega žameta z vtkanim cvetličnim motivom;

²⁷ Fekonja, Pot v gornje strani. Pisma St. Vraza. SN 1879.

²⁸ Heinko, Skizzen aus Krain, Carniolia V 1842.

²⁹ Mrkun A., Homec. Ljubljana 1925.

³⁰ Santel S., O ženski narodni noši v Julijski Krajini. Jadranski koledar 1935.

v kroju se od modrcev vseh drugih pokrajin razločuje, ker je od naramnic h krilu strmo odrezan, da pušča spredaj oprsje povsem prosto.

b) Krilo. Za delavnike so bila krila pri krilih z modrci iz belega ali barvanega domačega platna, iz zadnjega časa pa so večinoma barvana v črno (Poljčane, Pohorje, Podsreda,³¹ Dolenjsko); črno prteno krilo, čamažot ali čimežot, segajoče do kolen, so nosile tudi Rezijanke.³²

Raševinasta krila se omenjajo najpogosteje z Gorenjskega, a so bila običajna tudi drugod. Imenovali so jih mezlanka ali ras (tudi mezlanasti ras ali ras z modrcem). Običajno so bile mezlanke črne ali rjave, izjemoma tudi druge barve. Mezlanke so bile z redkimi izjemami okrašene spodaj z drugobarvnim robom, navadno s širokim zelenim svilenim trakom (smledniška mezlanika, gl. sl. 10, ima ob zelenem traku še zeleno vrvico). Preprosto kränjsko raševinasto krilo z modrcem je primer iz Etnografskega muzeja v Ljubljani z inv. št. 20: krilo je iz domače, črno barvane raševine, dolgo 85 cm in sestavljeno iz petih pol širine po 53 cm, da je celotna širina mezlanke, odštevši ozke robove v šivih, 260 cm. Srednja pola raševine ne sega do pasu, temveč je v višini 35 cm vstavljen kos debelega domačega platna, da so s tem prihranili pol metra raševine; tu je namreč prekril krilo predpasnik (prim. belokranjsko krilo iz valesa, str. 54). Ob desnem robu vstavljenega platna je zgoraj vшит v mezlaniko notranji žep. V pasu, kjer je krilo našito na modrc, je drobno nagubano in so gube znotraj nekaj niže še enkrat prešite. Krilo spodaj nima običajnega drugobarvnega roba.

Raševinasta krila so pogostna tudi na Štajerskem (Pohorje, hribi ob Savi³³); ziljski ter rezijanski ras imata od raševine ime. Tako se je preneslo tako ime tudi drugod na krila iz drugačnega blaga: muzalanka (podsreda³⁴), ras (Rateče-Planica iz sukna,³⁵ sl. 16).

Često srečamo v virih krila, narejena iz domačega platna, ki je bilo tkano z drugobarvnimi progami (štrajhaste janke v Mežiški dolini³⁶). Goldenstein je upodobil Škofjeločanko v krilu iz progastega blaga, ki so ga tkali v Škofji Loki in okolici iz domače preje in rdečih kupljenih niti, turške preje (bombaževina). Tako blago ni bilo priljubljeno samo v škofjeloški in ljubljanski okolici, temveč sploh po vsem Gorenjskem. Iz iste vrste blaga je brez dvoma tudi belo-modro progasto krilo, ki ga nosi Vipavka na Goldensteinovem akvarelu. Verjetno je tudi v Vipavo prihajalo blago škofjeloških tkalcev.

Naslednja tkanina, ki so jo pri nas še do nedavna tkali doma, je sukno. Suknena krila omenjajo pogosto viri z Gorenjskega; v koliko so bila krila

³¹ Glej navedeno delo pri op. 12. Dve hodni janki z modrcem za vsak dan je dobila dekla kot letni deputat v Podsredi.

³² Santel S., Rokopisno gradivo.

³³ Glej navedeno delo pri op. 12.

³⁴ Glej navedeno delo pri op. 12, tako se imenuje krilo iz sukna, karmiloda ali redko tudi iz kronraša, ki ima spodaj širok žameten rob ter svilen modrc. To je nedeljsko oblačilo in po tkaninah sodeč res ni v poročilih zaman pripis, da so v teh krajih gospodarji in njih žene revneje oblečene kot otroci in služinčad.

³⁵ Glej op. 32.

³⁶ Kotnik F., Narodna noša v Mežiški dolini. ND XVIII, 1926.

res iz domačega sukna, ni znano. Sič poroča, da so bila okoli srede 19. stol. na Gorenjskem za zimo splošna temnomodra sukнена krila. Taka široka krila s svilnatim našitkom spodaj so bila v navadi na Homcu še leta 1880. Lep primer suknenega krila z modrcem iz gorenjskega kota iz druge polovice 19. stol. kaže sl. 16. Krilo je iz debelega suknenega blaga, vijoličaste barve. Taka krila so še danes značilna za nošo v Ratečah-Planici, imenovana r a s. Krilo, ki ga kaže slika, je zelo globoko nagubano in spodaj okrašeno s široko progo zelene svile, ž n u r o³⁷; ob njej tečeta še dve enako zeleni vrvici, naši v obliki vrvice. Modrc k temu krilu je črn, brokaten. Iz domačega sukna so si izdelovale krila ženske na Pohorju; tudi v Podjuni so bile v navadi volnene j o n k e. Poročila omenjajo sukнена krila tudi iz drugih slovenskih krajev; taka so bila v rabi povsod, kjer so nosili krila z modrcem.

Poleg raševine, platna, domačega ter kupljenega sukna so bile v 19. stol. v navadi še tudi mnoge druge vrste tovarniškega blaga. »Kupivna krila, visoke barve« imenuje Trdina krila, narejena iz živobarvnega kupljenega blaga, nosile so jih ženske v Mengšu okoli leta 1830.³⁸ Iz pisanega blaga narejena krila so bila posebno priljubljena na Dolenjskem za praznične dni (z dlan širokim, zelenim robom spodaj); od tod omenjajo bombaževinasto blago kričočih vzorcev. Tudi na Krasu so bila priljubljena krila iz rožastega blaga.³⁹

Dolžina krila je po Slovenskem precej enotna (spodnji rob sega do gležnjev), razen izrazite svojstvenosti ziljskega rasa,⁴⁰ ki pokriva v zahodnem predelu Žiljske doline (Brdo) še kolena, v vzhodnem (Bistrica), pa sega do kolen (ustni podatek prof. Grafenauerja). Z ziljskim rasom moremo primerjati še rezijanski ras, ki sega tudi le do kolen. To značilnost opevajo verzi iz ljudskih pesmi:

K' nočem Zilanko,
prekratko ma janko,
Rožanko bom mov,
K' ma janko do tlov . . .
(Loče pri Beljaku, Štrekelj II, 2572)

ali druga:

Kada na Ostrek pridemo,
Naše Rezijanke videmo,
K' majo kratke janke, kratek ras,
K' jim rase trebuh vun čez pas.

³⁷ Glej op. 32.

³⁸ Trdina Janez, Spomini starega Mengšana. VP 1931.

³⁹ Po Arsenovičevih in Šantlovih akvarelih.

⁴⁰ Ras je navadno iz listra, kateremu pravijo Ziljani urlan. Včasih je tudi iz domačega blaga. Spodaj ima ras približno osem centimetrov širok rob drugačne barve. Ras je na široko »plisiran«, »v rorče djan«, kakor pravijo Ziljanke, dolg je kakih 65 cm in je črne, vijoličaste, pa tudi modre (»brune«), rjave (»ruse«), »temnobrane« barve. Široki obrobni pas spodaj je povsod zelen. (Citirano po M. Brejčevi, glej op. 25.)

Poleg svojstvenosti v zunanjem videzu ima tudi po kroju ziljski ras prav posebno mesto in sicer je spredaj po vsej dolžini odprt; pri oblačenju ga spenjajo samo z enim kaveljčkom v pasu. Pri tako odprtem krilu ohranjajo gube laže v redu, kadar je krilo spravljeno (ras ima slične gube kot meh pri harmoniki, sl. 7). Ziljski ras je narejen iz listra in ima ob spodnjem robu tudi redno našito progo zelene svile. Listrasta je včasih tudi podjunska jonka.

Ožje in širše proge blaga spodaj na krilu srečujemo pri prav vseh slovenskih nošah in so brezdvomno naš starinski okras.

Pri nekaterih nošah je v zadnjem času svila, posebno premožnim, za praznja krila splošno tvorivo. O svilenih krilih izvemo iz mnogih poročil z Gorenjskega, vedno pa so taka v tržaško-okoličanski noši, za katero imamo redno samo poročila o sijajni praznji noši. Tu je drugobarven rob na krilu spodaj širok in izrazit.⁴¹ Tudi v Ben. Sloveniji (Št. Peter) so imele ženske za slovesne prilike krila iz višnjeve, rdeče ali zelene svile, »vse zgi-bičane po dolgavi«.⁴² Krila iz spreminjajoče se svile v temnoolivno zeleni, črni ali vinkordeči barvi pozna tudi podjunska noša.

Krilo z modrcem, krojeno oboje iz enakega blaga, omenjajo viri naj-prej in najpogosteje na Štajerskem (v Spuhlji pri Ptujju imenujejo tako obla-čilo *klot*, gladko narejeno, od „glatt“), a je običajno tudi v koroških nošah (Mežiška dolina, niederc in janka;⁴³ rožanska janka;⁴⁴ podjunska janka z nje-dercem;⁴⁵ Jezersko). V zadnjem času so bila enaka krila z modrcem tudi na Gorenjskem, Dolenjskem, Blokah in drugod, kar je posledica nošnje pestrih ovratnih rut, ki pokrivajo modrc. Tudi spenzerji, kočemajke in podobna oblačila, ki so ponekod izpopolnjevala praznja oblačila, so dala modrcu precej podrejen ali samo praktičen značaj. Krila z modrcem za delovne dni (košnja) so bila v zadnjem času redno iz enake vrste blaga (Dolenjsko).

Predpasniki

Okoli pasu privezan predpasnik je lasten vsem slovenskim nošam zad-njega časa. Zanj so znana imena *predprt* (Savinjska dolina, Štajerska), *predpas*, *pripas*, *predprtnik* (Štajerska), *prednik* (Rogatec, ob Ščavnici, Mursko polje), *zastor* (Štajerska, Vinica, Adlešiči), *opas* (Smled-nik). Bolj je poznano in rabljeno tuje ime *burtah* ((Rateče-Planica, Zilja), *birtoh* (Gorenjsko), *birtah* (Smlednik, Bevke), *firtoh* (Dolenjsko), *furtoh* (Središče), *firtf* (Škedenj), *ferteh* (Istra, Breg), *furtolj* (Mursko polje), *förttoi* (Prekmurje). V Reziji imenujejo predpasnik *re-mijal*, okoli Buzeta *traverza*.

Pri Valvasorju ne izvemo o predpasnikih nič natančnega. V virih 18. stol. najdemo največ bele predpasnike (sl. 12, 5), a redko poleg njih tudi

⁴¹ Glej op. 30.

⁴² *Procesia presv. rešniga Telesa pri Starih Slovenih na Laškem. Opis noše iz šentpeterske fare. Bčela 1853.*

⁴³ Glej op. 36.

⁴⁴ Glej op. 25.

⁴⁵ Glej op. 25.

drugobarvne, tako omenjajo odpravščine svobodnikov predpasnike iz mezlana in kronraša. Starejši beli predpasniki so nedvomno narejeni iz domačega platna, kar potrjujejo tudi nekateri avtorji konec 18. stol. O obliki predpasnikov je mogoče reči na splošno, da so bili v navadi ožji, iz ene širine blaga ter razmeroma dolgi. Širini primerno tudi niso bili močno nagubani ter so se pritrjevali okoli pasu s trakovi, našitimi na predpasnik ali pa tudi na način, ki ga vidimo pri ženski na freski na Sladki gori; ozek bel rob, zgoraj na nagubanem predpasniku, ima na vsakem koncu gumbnico, v katero je z gumbom pripet ozek, drugobarven trak, ki se križema okoli pasu spredaj priveže v pentljo (sl. 12, prim. tudi sl. 5). Predpasniki so bili brez okrasa ali so pa imeli spodaj našite bele čipke.

V 19. stol. so postali beli predpasniki redkejši. Leta 1808 pravi sicer še Hoff,⁴⁶ da nosijo Kranjci s a m o b e l e predpasnike, a vendar je omenba za ta čas precej pozna; verjetno so beli predpasniki še prevladovali nad drugimi. Tudi drugod so bili v prvih desetletjih 19. stol. še pogostni. Okoli leta 1820 so nosile v Slivnici pod Pohorjem bele predpasnike največ za praznike;⁴⁷ iz Studence izvemo, da so bili delovni predpasniki narejeni iz hodnega platna;⁴⁸ tudi v Savinjski dolini so nosile okoli leta 1820—30 za delavnike bele predprte.⁴⁹

Kasneje so beli predpasniki deli noše ob posebnih kmečkih opravilih. Ženske na Štajerskem so nosile ob košnji, žetvi in trgatvi predprte iz močnega domačega platna in Pajk pravi, da je čist bel predprtnik ponos Slovenke, ter da proti nemški meji beli predpasniki ginejo.⁵⁰ Tudi drugod po Slovenskem je veljal bel predpasnik za važen del obleke ob košnji, česar se starejše ženske še prav rade spominjajo; v Bevkah so si opasale bele bršlinaste birtahe; pod Kureščkom so si pripravila dekleta za košnjo dva ali tri bele predpasnike, da so imele takoj nadomestek, če jih je dobila ploha. V Št. Rupertu na Dolenjskem so imele grabljice navado, da so vogal belega firtaha zatikale zadaj za pas. Povsod so si te bele predpasnike okraševale s čipkami. Ljubezen do bele barve v noši, ki so jo starejši avtorji omenjali za Slovenke, se pri predpasnikih prav lepo izraža.

V zadnjem času so bili beli predpasniki deli ljudske noše le še v osrednjebelokranjski noši. Starejših poročil o predpasnikih od tod ni na razpolago, le Heinko pravi za Krupo, da nosijo tam ženske predpasnik, narejen iz debelega platna.⁵¹ Kakor v vsej ostali noši, je bela naravna barva domačega platna ostala tudi pri predpasnikih; v metliško-podzemeljski okolici so bili v zadnjem času v navadi veliki predpasniki, navadno iz kupljenega bombaževinastega blaga. Tak je predpasnik iz Lokvic v Etnografskem muzeju inv. št. 732: dolg je 82 cm in širok 140 cm (narejen je torej iz dvojno širokega blaga). V pasu je naguban na širino 49 cm ter našit na 65 cm dolg pas s trakovi za zavezovanje na vsakem kraju. Predpasnik je ob vseh treh robovih

⁴⁶ Hoff N. G., Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain und denselben einverleibten Istrien 1808.

⁴⁷, ⁴⁸, ⁴⁹ Glej navedeno delo pod op. 12.

⁵⁰ Glej op. 26.

⁵¹ Glej op. 3.

okrašen z 2 cm širokimi kupljenimi zobci. Precej se od tega predpasnika razločujeta viniški in adlešički zastor, že po tem, da tu predpasnike redno izdelujejo iz domačega platna (sl. 11). Zastor je narejen iz dveh pol platna, ki sta po sredi po dolgem sešiti; zgoraj je močno nabran in so gube nekaj pod robom še enkrat prešite. Svojstven je način, kako zastor pritrjujejo okoli pasu: na koncu ozkega roba v pasu je iz hodnega konca narejena zanka, *škabica* (Adlešiči: »Škabica mi se utrgala«); na Vinici imenujejo *škabico* tudi *rinčico* (kadar našijejo pod rob »babo«,⁵² je res videti ta »rinčica« kakor droben obroček). Skozi obe škabici ali rinčici potegnejo trpotko (trak), ki jo polože križema okoli pasu in zavežejo spredaj v pentljo, *dr galko* (Adlešiči), ki visi spredaj s konci trpotke po zastoru (sl. 11). Spodaj je zastor navadno precej široko zarobljen, praznji pa okrašen z vezenino v eni, dveh ali treh progah (enako tudi krilo). Za okras rabijo tudi čipke.

V območju bele noše, na slovenskem vzhodu, je bel predpasnik še dolgo časa prevladoval, kljub temu, da so se med bele elemente noše mešali drugi po barvi, tkanini in kroju. Od Gorjancev navzgor nudijo skromni viri naslednjo sliko: za okolico Dobove in Brežic pravi leta 1845 Sonntag, da nosijo ženske zelo ozke in ne predolge predpasnike; takega vidimo še okoli leta 1880;⁵³ predpasnike so okraševale z rdečim vezenjem. V nasprotju s tem malim predpasnikom vidimo severneje od tod proti Podčetrtku in Rogaški Slatini (po akvarelih K. Russa v delu, navedenem pod op. 11) k beli in temni noši velike bele predpasnike. Med Dravo in Muro so prevladovali v 18. stol. še beli predpasniki ter ponekod še tudi dobršen del 19. stol. Predpasnike iz tankega belega platna so nosile okoli Ptuja še okoli leta 1830 neveste in družice,⁵⁴ torej kot zelo slavnostno in morda obredno oblačilo. V Prekmurju so beli predpasniki prevladovali še v prvi polovici 19. stol., vendar so jih že tudi takrat nekatere barvale črno. K pisanim jankam so začele nositi tudi pisane predpasnike.⁵⁵

Drugobarvni predpasniki so znani najprej pač v območju temne noše. Na akvarelu v Hacquetovem delu ima Gorenjka predpasnik enake barve kot krilo; verjetno je to mezlanast predpasnik, kakor jih navajajo že tudi odpravščine svobodnikov. V 19. stol. so barvali za predpasnike domače platno, izdelovali pa so jih tudi iz raznih kupljenih tkanin. Predpasniki iz barvanega domačega platna so veljali predvsem kot delovni predpasniki. Priljubljeni so bili povsod na Kranjskem, Koroškem in bližnjem Štajerskem modro barvani predpasniki, potiskani z belimi pikami ali cvetličnim vzorcem. Tako so barvali platno pri »Firbarju« v Horjulu, česar se domačini še spominjajo. Ti predpasniki so bili veliki, da so prekrili velik del krila. Med praznimi predpasniki so poleg velikih (črnih in drugobarvnih), največ svilenih, tudi manjši. Veliki bogati predpasniki so pri tržaški in škedenjski noši.

⁵² »ded« in »baba« (škabice) imenujejo medeninast kaveljček in zanko za zapenjanje; Erjavec (Iz potne torbe) je slišal za to imena nánjček in nanjčica (Krn), pógalica, zapónec (na Krasu).

⁵³ Arsenovičev akvarel noše iz Mokric.

⁵⁴ Glej op. 11.

⁵⁵ Vurnik S., rokopisno gradivo.

Svojestveno obliko ima ziljski burtah, ki je v celi dolžini drobno naguban, »v majhne rorče djan« in je tudi spodaj dva- do trikrat naguban (sl. 9), tkanina je voal ali tibet. Pod burtahom so nosile Ziljanke še drug, klotast predpasnik s čipkami, ki so se videle izpod burtaha. Morda je bil spodnji predpasnik le zato, da so bile na njem čipke in je bilo videti, kot bi bile našite na burtah.

Raznobarvne predpasnike nosijo k beli noši v Poljanski dolini ob Kolpi. Kolikor se še spominjajo domačini, so bili predpasniki vedno iz raznobarvnega blaga, največ pisani (s cvetličnim motivom). Narejeni so bili gladko, iz ene širine blaga, »iz enega platna«, le z nekaj gubami v pasu. Novejši predpasniki so širši in imajo spodaj našito gubanje, »graniro«; zgoraj so predpasniki nekaj nabrani in imajo našit dva centimetra širok trak, »partico«. Partica ima na koncu ozke, kupljene trakove; z njimi se priveže predpasnik okoli pasu. Ti predpasniki so največ iz volnenega blaga ali klota ter enobarvni; slični so prekmurским, barvastim predpasnikom.

Starejši viri za nošo južnoslovenskih pokrajin predpasnika ne omenjajo; tako ga ni na Valvasorjevem bakrorezu škedenjske noše, ki ga sicer z ohranjeno nošo lepo primerjamo. Tudi Hacquet k isti noši o predpasniku ničesar ne pove. Na Goldensteinovih akvarelih noše iz Prema, Osolnice ter nekaterih drugih, ki predstavljajo verjetno nošo iz doline Kolpe, in na njegovih akvarelih noše iz Poljanske noline (sl. 13) ženske predpasnika nimajo. Če se na te vire lahko opremo, potem bi sledilo, da so začele ženske v teh slovenskih pokrajinah predpasnike nositi precej pozno, v Poljanski dolini, ob Kolpi šele proti sredi 19. stol. Zato se ni čuditi, da so predpasniki v času, kolikor se morejo ljudje nazaj še spomniti, le iz pisanih, kupljenih tkanin. Potemtakem bi istočasno s tovarniško tkanino spoznali pri sosedih tudi ta del noše in ga od njih prevzeli. Tak predpasnik je z monumentalno preprosto krojeno nošo iz debelega domačega platna gotovo nenavadna kombinacija.

Pasovi

V prvih opisih ljudskih noš najdemo tudi omembe o pasovih, izdelkih domače obrti. Središče tkalske obrti, kjer so izdelovali pasove, je bilo brez dvoma na Kranjskem, kar je sklepati že iz skopih omemb pri noši. O škofje-loških tkalcih vemo, da so s svojimi izdelki trgovali tudi po Italiji in posebno po Koroškem. Tu je mišljena tkanina, a so bili njih izdelki tudi pasovi. Pri Valvasorju slišimo, da so Gorenjke nosile v 17. stol. okoli ledij štiri prste široke, modre pasove, ki so bili zelo gosti in trdi in so jih tkali posebno urno. Take pasove so v 17. in 18. stol. nosile tudi ženske na Goriškem.⁵⁶ Hermann piše leta 1781: »Poseben nakit Korošice je rdeča, tri prste široka preveza (Binde). Narejena je iz turškega sukanca (bombaževinastih niti) in stkana zelo gosto z različnimi vzorci. Vse te preveze prihajajo s Kranjske, kjer se v masah izdelujejo. Te preveze se vsijejo med zgornji in spodnji del srajce tako, da pridejo ravno okrog ledij. Ravno te

⁵⁶ Glej op. 21.

preveze so prav za prav vzrok, da Korošice ne nosijo modrčkov. Životki (Leibeln) so namreč tako kratki, da se vidi rdeča preveza med životkom in krilom.⁵⁷ Ni znano, za kateri koroški predel velja ta opis. Da bi bila preveza všita med gornji in spodnji del srajce, si je nemogoče predstavljati; preveza je gotovo služila za pas in je tako morda predhodnica pasu, ki piše o njem deset let kasneje Hacquet za Ziljanke.

Nedvomno so kranjski pasovi v tipu in tkalski tehniki sorodni onim, ki so jih v Beli Krajini tkali še v zadnjem času in imajo nekje v davnini skupen izvor. O belokranjskih pasovih imamo mnogo več podatkov, zato tudi jasnejšo sliko. Po Heinkovem opisu so bili pasovi okoli Krupe, ki so jih tkale ženske doma še pred sto leti, dolgi pet do šest komolcev, zadaj pa razdeljeni v več vrvic z vozli na koncu. Metliški repi (vrvice na obeh koncih pasu, prevoze, ki so mahale zadaj po krilu do roba), so postali znani zategadelj, ker si je prizadeval škof Baraga, ko je kaplanoval v Metliki (ok. leta 1830), da bi jih odpravil. Metličanke so take pasove začele zgodaj opuščati in nositi kupljene (slika 17), ki so se spredaj zapenjali s kovinasto zaponko. Po splošnem videzu je staremu metliškem pasu podoben pas iz Poljanske doline ob Kolpi, ker je na konceh razdeljen v dolge žnore z bombaki (okrogli vozli na konceh). Pas se zavezuje zadaj, da vise žnore kot repi do konca krila (sl. 1). V Poljanski dolini so volno za te pasove kupovali, tkala pa jih je potem doma ženska, ki so ji rekli pasarica. Pasovi so bili iz rdeče volne z vtkanimi modrimi in zelenimi nitmi, široki približno šest centimetrov. Pas je bil dvojno tkan, zgoraj je imel odprtino, da so mogle ženske vanj spravljati denar ali druge malenkosti in je v tem podoben moškemu, usnjenemu pasu. Iz volne enakih barv je bil tkan tudi pas viniško-adlešičke noše zadnjega časa. Pas, tkanica, je bil tako dolg, da si ga je ženska dvakrat ovila okoli pasu in potem zadnji konec zataknila pri strani za ta ovoj. Tako tvori tkanica nekako prehodno obliko med metliškim z zaponko in starinskim poljanskim pasom z repom.

V Prekmurju (Murska Sobota) so se ženske prepasovale z modrimi, rdečimi ali zelenimi pojasniki (Csaplovics jih imenuje suknene robove). Več ni znanega, vendar je že s tem potrjeno, da so bili pasovi tudi tu v navadi.

Pas je pri slovenski ženski noši značilen in važen del.

V območju temne noše bi na take pasove spominjali razni trakovi, ki jih ženske privezujejo okoli pasu vrhu predpasnika, tako na Dolenjskem (Šmarje, Dobropolje, Bloke; priljubljeni so bili črni moirirani, oblakasti trakovi), na Notranjskem in tudi na Gorenjskem (tu še poleg sklepanca). Zavezovale so jih zadaj v veliko pentljo, da so viseli konci traku daleč po krilu. Ponekod so imele trak že kar prirejen v pentljo, ki se je potem zadaj v pasu pritrdila. Ponekod so zavezovale trakove pri strani (tržaške in goriške okoličanke; v Črnomlju in Št. Rupertu) ali tudi spredaj (pri škedenjski noši). Izredno široke in dolge trakove so si privezovala okoli pasu tržaške in

⁵⁷ Citirano po Břejčevi (op. 25).

goriške okoličanke (široke do 15 cm); konci traku so viseli skoraj do spodnjega roba krila. Tu kakor v Škedenju so bili priljubljeni pisani trakovi, ki so barvitost teh noš zelo dvignili. Škedenjke so si nadevale pozimi k suknji ožje in krajše trakove.⁵⁸ Istrski pas, o v e z a, je bil črn in je imel kratko pentljo.⁵⁹ Rezijanke so se prepasovale s črnimi, žametnimi trakovi brez pentelj.⁶⁰

Pasovi, ki jih navajam doslej, so bili ali res še pravi pasovi, da so se v pasu tesno prilekali, ali pa zaključevali dvodelnost obleke (n. pr. v Beli Krajini).

Drugačen značaj imajo pasovi, ki se običajno ne prilagajo životu v pasu, temveč padajo na boke in imajo pri strani na kovinastem obešalu še en konec pasu, ki pada po krilu navzdol (sl. 15). Izjemo tvori ziljski pas, ki se z njim Ziljanka tesno prepaše, sicer pa ima tudi navzdol viseč konec in tvori zato po obliki prehod od pasov prvega k pasovom druge vrste. Ločimo dve inačici teh pasov: prvi so narejeni iz okrašenega usnja, drugi so kovinasti. Pri obeh je nosil viseči konec pasu žepni nož ali ključ od skrinje (sl. 5).

Usnjeni pasovi v različnih širinah (od 1—7 cm) so bili s kovinastimi žeblički tako gosto nakovani, da so ti žeblički prekrili vse usnje. Med drobnimi glavicami žebličkov so bile večje kovinaste oblike (tudi barvane), ki so tvorile cvetlične motive (sl. 17). Te pasove so nosile v prejšnjem stoletju povsod po Kranjskem, Koroškem in Štajerskem pa tudi v območju bele noše na vzhodnem Štajerskem. Pasovi so bili okrašeni s cinastimi, medeninastimi pa tudi srebrnimi žeblički. V drugi polovici 19. stol. takih pasov ni bilo več dosti videti.

Usnjen je tudi ziljski pas, bogato vezen s tulci pavjih peres v cvetličnem ornamentu. Ima krajši in daljši viseč del pasu, oba enako vezena; na daljšem koncu, ki visi do roba krila, so še po vsej dolžini posebni kovinasti okraski (sl. 14).

Usnjene pasove, okrašene z vezenino s tulci, vidimo tudi drugod (Savinjska dolina). Ta način je šteti pri nas med mlajše načine okraševanja.

Vzporedno z usnjenimi pasovi so bili v rabi tudi kovinasti, to so s k l e p a n c i (na Gorenjskem, Goriškem, Štajerskem) ali s k l e p a n i (Dolenjsko) iz raznih cenejših in dragih kovin (srebro in zlato; srebrn sklepanec je na Gorenjskem srebrnjak) in v nešteto variantah, da dveh enakih skoraj ni najti. Poleg sklepancev, ki so le preprosta verižica (Etnografski muzej hrani nekaj takih primerkov, ki so datirani z letnicami iz 18. stol.), najdemo take, ki so sestavljeni iz najbogatije modeliranih členov. Sklepanec, sestavljen iz dveh različnih kovin, tudi barvno učinkuje. Pri strani ima sklepanec obešalo; na njem je v prejšnjih časih visel jermen ali verižica z nožkom ali ključem za skrinjo. Kasneje so nosile sklepance brez visečega dela (Gorenjsko, Savinjska dolina, po akvarelih K. Mayerja iz leta 1876) ali tudi

⁵⁸ Glej op. 30.

⁵⁹ Glej op. 30.

⁶⁰ Glej op. 32.

brez obešala (Savinjska dolina). V novejšem času so privezovale ženske na obešalo razne pisane pentlje (Gorenjsko, Dolenjsko), enake tistim zadaj na avbi. Modre, rdeče, bele in zelene »ž o j e«, trakove, so privezovale tudi Ziljanke v obešalo svojega pasu.⁶¹

Spodrec ali **spodrenc** je bil doma tkan (Bevke, iz 18 lanenih niti) ali kupljen trak (tudi kar rob blaga) in je služil za to, da so si ženske dolgo krilo pri hoji ali delu privezovale višje, da je stalo kakor svitek okoli pasu. Ta navada je bila precej splošna. Kakor vidimo na akvarelu noše iz Smlednika, so si tam spodrecale krilo tudi s širokim usnjenim pasom (sl. 10).⁶² Ponekod so si ženske spodrecale ali **spodrepale** (Bevke) krila samo za delavnike, drugod tudi ob nedeljah in so jih le v cerkvi r a z p o d r e c a l e.

*

Pregledno delo o krilih, predpasnikih in pasovih je skromen doprinos k predelavi posameznih delov slovenske ljudske noše. Slična obdelava šele pokaže veliko pomanjkanje točnih podatkov o nošah posameznih pokrajin in krajev v Sloveniji, tako zgodovinskih podatkov kot podatkov, ki jih je med ljudstvom še mogoče zabeležiti. V kolikor bo še možno izpopolniti te vrzeli, bo to naš Etnografski muzej gotovo izvršil s svojim velikopoteznim in načrtnim delom raziskovanja vseh panog ljudske kulture po posameznih pokrajinah. Po teh raziskovanjih bo mogla dobiti tudi noša v znanstveni obdelavi ono mesto, ki ji pripada.

⁶¹ Glej op. 25: »Baje nosijo dekleta, ko gredo v ‚prvo‘, to je na ples pod lipo, posebno našivan in izkičen pas.«

⁶² Kordesch L., v tekstu k prireditvi Goldensteinovega akvarela za Carniolio pove pri smledniški noši, da so se žene spodrecale z usnjenim pasom pri hoji ali ob dežju (slika 8).

R é s u m é

JUPES, TABLIERS ET CEINTURES DANS LES COSTUMES POPULAIRES SLOVÈNES

1. *Jupes.* Dans les costumes populaires slovènes nous avons la jupe avec ceinture et la ceinture avec corselet.

a) On confectionnait jusqu'à ces derniers temps la jupe avec ceinture, dans la Carniole Blanche et dans le Prekmurje, avec du tissu blanc de pays. La jupe est coupée dans des morceaux de tissu droits, plissée à la ceinture et cousue sur une ceinture plus ou moins large. La femme la fixe au corps avec des rubans ou bien par une épingle.

b) En certains endroits les femmes ajoutent à la jupe un corsage indépendant (par ex. entre la Drave et la Mure et le Prekmurje). Nous pouvons comparer le corsage au gilet des hommes.

c) Les femmes portent la jupe avec corselet en Carniole, surtout dans la Carniole Intérieure, aux environs de Trieste, dans la Haute Car-

niole, la Carinthie slovène et en Styrie. La jupe y est d'un autre tissu que le corselet qui, jusqu'à la moitié du XIXe siècle, était encore régulièrement orné de parements faits de rubans. A cause des foulards bariolés que les femmes portent autour du cou, les corselets ont perdu de leur panache. En Styrie et en Carinthie, on taillait déjà au cours du siècle dernier le corselet et la jupe dans le même tissu.

Les femmes slovènes ornaient leur costume en cousant à la partie inférieure de la jupe des bordures d'autres couleurs.

2. Les femmes slovènes portent leur tablier fixé autour de la ceinture avec des rubans. Aux différentes époques et dans les diverses régions, les tabliers se distinguent entre eux par le matériel dont ils sont faits, et par la taille. A l'ordinaire, les tabliers sont de toutes couleurs et de tissus divers. Le développement du costume slovène montre que les tabliers blancs étaient caractéristiques. Ils ne se sont conservés tels que dans le costume de la Carniole Blanche (Bela Krajina). Ailleurs ils sont une partie du costume dans les occupations paysannes particulières, comme par exemple au moment du fauchage ou de la moisson.

3. Les ceintures sont une partie importante du costume féminin slovène. Les ceintures sont étroitement serrées autour de la taille, de façon à rattacher les deux parties du costume (Carniole Blanche, Poljanska dolina au bord de la Kolpa), ou bien elles relèvent le coloris du costume (voisinage de Trieste, Škedenj). D'autres sortes de ceintures sont lâches. Elles tombent sur les hanches et elles ont ordinairement au côté un suspensoir de métal. Ces ceintures sont en cuir et souvent garnies d'ornements métalliques ou de jointures métalliques en forme de chaînette. On a conservé beaucoup de jointures et elles offrent une richesse extrême de variantes, depuis la chaînette la plus simple (du XVIIIe siècle) jusqu'à la chaînette aux maillons très artistiquement ciselés. Du suspensoir pendait sur la jupe une courroie ou une chaînette avec la clé l'armoire ou un canif. Ces derniers temps le suspensoir n'a pas d'accrochoir, en certains endroits on attache cependant à sa place des rubans bariolés.

Novo gradivo o slovenski ljudski noši iz prve polovice 19. stoletja

Boris Orel

V Osrednjem državnem arhivu Slovenije v Ljubljani so v fasciklih tako imenovanega »prezidialnega arhiva« iz leta 1838 akti (fasc. IV, akti 1081, fasc. VI, akti 1512, 1516, 1557, 1570, 1602, 1623, 2285), ki vsebujejo tehtne podatke o slovenski ljudski noši, plesih in glasbilih v prvi polovici 19. stoletja. Ti akti so za slovensko etnografijo in folkloro pravo odkritje. Menimo, da moremo to po vsej pravici trditi, pa čeprav